

DAWID ROGACZ

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Instytut Filozofii
e-mail: dawid.rogacz@vp.pl

Misja Ramakriszny jako nowy ruch religijny

Abstract. *The aim of my paper is to show that the Ramakrishna Mission is a new religious movement, not just a neohinduist sect, commonly classified as Neo-Vedanta. I will refer to the administrative structure and profile of the Mission and to the teaching of the patrons of the movement: Sri Ramakrishna Paramahansa (1836–1886) and his most important disciple, Swami Vivekananda (1863–1902). Their teaching opens the movement (and the Hindu tradition) to the West through the concept of religious pluralism.*

Keywords: *Ramakrishna, Neo-Vedanta, Hinduism*

Celem artykułu jest wykazanie, że Misja Ramakriszny jest nowym ruchem religijnym, a nie jedynie ruchem neohinduistycznym, klasyfikowanym zwyczajowo jako Neo-Wedanta. W tym celu odwołam się do argumentów z zakresu struktury administracyjnej i profilu działalności Misji oraz do nauczania twórców i patronów ruchu: Śri Ramakriszny Paramahansy (1836–1886) oraz jego najważniejszego ucznia, Swami Vivekanandy (1863–1902). Nauczanie obu Czcigodnych w sposób szczególny otwiera ten ruch i całą tradycję hinduską na Zachód.

* * *

Gadadhar Chattopadhyay, bo tak właściwie nazywał się Ramakriszna, urodził się w 1836 w wiosce Kamarpukur, w Bengalu Zachodnim. Jego narodziny miały być poprzedzone przez wizje rodziców; sam Ramakriszna zaczął regularnie wpadać w mistyczne transy już od 10. roku życia. Hindusa pasjonowały święte teksty braminizmu: Purany, Ramajana, Mahabharata. W 1852 r. Ramakriszna przeniósł

się do Kalkuty, gdzie został kapłanem świątyni Kali. Wkrótce ożenił się z Śaradą Devi, która stała się jego uczennicą – zwolennicy Ramakriszny nazywają ją Świętą Matką. Za pośrednictwem Bhairavi Brahmani Ramakriszna rozpoczął praktykowanie tantryzmu, polegającego na recytowaniu mantr i medytacji, pozwalającej dostrzec w świecie przejawy boskiego pierwiastka kobiecego (*Śakti*). Później Ramakriszna rozpoczął praktykę *wajśnawa bhakti*, za przedmiot pobożności obierając awatar Wisznu, Ramę. Hindus pogłębiał mistykę emocjonalną, gdyż ów rodzaj pobożności zakładał, że istnieje pięć nastrojów (*bhavas*) służących ekspresji miłości do Boga. Kolejnym przystankiem na duchowej drodze Ramakriszny stała się najważniejsza filozofia braminizmu, adwajta-wedanta, przekazana mu przez Totapuri. Po osiągnięciu *nirwikalpa samadhi*, wskutek uświadomienia sobie iluzoryczności świata, Ramakriszna uznał, że znajduje się w stanie pośrednim pomiędzy naturalną świadomością a enstazą jogiczną, co pozwala mu oświecać ludzkość nowiną o niedwoistości rzeczywistości. Za sprawą Govindy Roya Ramakriszna poznaje w 1866 r. sufizm i islam. Hindus przyjął ubiór i zwyczaje muzułmanów i poświęcił się modlitwie do tego stopnia, że objawił mu się sam Prorok. Za sprawą Shambu Mallika siedem lat później Ramakriszna rozpoczyna lekturę Biblii – porzuca nabożeństwa hinduistyczne, a któregoś dnia objawia mu się Madonna z Dzieciątkiem. W 1875 r. Ramakriszna spotyka Keshaba, lidera uniwersalistycznego ruchu Brahmo Samadź, odrzucającego idolatrię, rytuały, system kastowy i obrzęd sati. Ramakriszna uznał, iż jego misją jest zachęcanie wykształconych, anglojęzycznych elit Indii do oddawania czci jednemu i powszechnemu Bogu, którego nazywał Matką. Umierając, Ramakriszna przekazał swoją moc i nauczanie Swamiemu Vivekanandzie, najważniejszemu uczniowi i członkowi założonego za życia mistrza Zakonu Ramakriszny¹. Nauczanie Ramakriszny zostało spisane w formie dialogów sokratycznych i zapisane przez Mahendranatha Gupte w *Sri Sri Ramakrishna Katamrita*, przetłumaczoną przez Swamiego Nikhilanandę z bengalskiego na angielski jako *Gospel of Sri Ramakrishna*².

Ramakriszna nauczał, że wyzwolenie z uwarunkowanego sposobu istnienia rozumiane w duchu *bhakti* jako zjednoczenie z osobowym Bogiem jest celem życia każdego człowieka. Głównymi przeszkodami w osiągnięciu *moksy* są: pożądlivość seksualna, związana z pierwiastkiem kobiecym (*kama*), oraz to, co ludzie Zachodu określają za Wergiliuszem mianem *auri sacra fames* – przeklętej żądzy złota; Ramakriszna nazywał to *kanchana* i wiązał z pierwiastkiem męskim³. Doświadczenie *nirwikalpa samadhi* pozwoliło Ramakrisznie wyróżnić dwa poziomy *maji*, iluzji

¹ Biografia Ramakriszny za: M. Müller, *Ramakrishna. His Life and Sayings*, Longmans Green, London 1898, ss. 30–57.

² Szczegółowo o tłumaczeniu: M. Maclean, *A Translation of the sri-sri-ramakrishna-kathamrita with explanatory notes and critical introduction*, University of Otago Press, Dunedin 1983.

³ Mahendranath Gupta, *Gospel of Sri Ramakrishna*, Belurmath, New York 1942, rozdz. 7, s. 198.

skrywającej brahmana: iluzję niewiedzy (*awidja maja*) oraz iluzję wiedzy (*widja maja*). Pierwsza obejmuje ciemne i nieokiełznane siły przyrody, przejawiające się w człowieku poprzez jego podświadomość i odpowiadające w praktyce za jego uwięzienie w kręgu wcieleń. Druga to „jasna” część świata, obejmująca zdolności umysłowe, cnoty, miłość i poświęcenie, a więc wszystko, co pociąga w stronę wyzwolenia⁴. Przyjmując istnienie maji, Ramakriszna przyjmował też istnienie brahmana. Uważał, że jest on wszechobecną świadomością, manifestującą się hinduistom jako Śiwa. W duchu wedanty Śankary głosił jednak, iż brahman jest zasadniczo niepoznawalny i pozbawiony jakości (*nirguna*). Znaczy to, że żadna religia nie określa w pełni tego, jaki jest. Pionierstwo Ramakriszny polegało na tym, iż uznał, że każda z religii czyni to w sposób częściowy; w takim zakresie, w jakim ma to miejsce, każda religia jest słuszna i prawdziwa. Wszystkie religie prowadzą do jednego i tego samego Boga:

Do Boga można dotrzeć na wiele sposobów. Wszystkie religie są prawdziwe [...]. Wszystkie dzieci mają tego samego ojca. Również wszyscy czciciele modlą się do tego samego Boga, choć pod różnymi nazwami⁵.

Widać zatem, że na podstawie smartyzmu Śankary i własnych doświadczeń mistycznych Ramakriszna wyraźnie antycypuje pluralizm religijny Johna Hicka. Jego jednolita wizja doświadczenia mistycznego, wspólnego wszystkim religiom, stanie się jednym z podstawowych przekonań ruchu New Age. Fakt, że również w tym przypadku „światło płynie ze Wschodu”, *ex Oriente lux*, jest podstawą projektu „filozofii wieczystej” Aldousa Huxleya. Ten ostatni napisał zresztą przedmowę do angielskiego przekładu *Ewangelii Ramakriszny*. Uważam, iż wpływ Ramakriszny w zakresie szerzenia pluralizmu religijnego jest większy niż wpływ Hicka, ponieważ, po pierwsze, otwarcie się na inne religie stało się propozycją jednego z ruchów religijnych, a nie akademika; po drugie, nie ograniczało się do teorii, lecz zawierało wiele zaleceń praktycznych, uwiarygodniających głoszone poglądy:

Praktykowałem wszystkie religie – hinduizm, islam, chrześcijaństwo – i podążałem także ścieżkami najrozmaitszych sekt hinduizmu. Odkryłem, że Bóg, ku któremu zwracają się ludzie, jest jeden i ten sam, mimo różnych dróg. Musisz spróbować tych wszystkich wierzeń i przejść choć raz każdą z tych dróg. Gdziekolwiek spojrzę, widzę ludzi kłócących się w imię religii: hinduistów, muzułmanów, uniwersalistów, tantrystów i innych. Nie zdają sobie sprawy z tego, że Ten, którego nazywają Kiszną, jest także nazywany Śiwą i dzierży imiona Pierwotnej Energii, Jezusa i Allaha⁶.

Nauczanie Ramakriszny rozwinął i pogłębił w duchu humanizmu Swami Vivekananda (właściwie Narendra Nath Datta). Urodzony w arystokratycznej ro-

⁴ Ibidem, rozdz. 41, s. 862.

⁵ Ibidem, rozdz. 4, s. 123.

⁶ Ibidem, s. 142.

dzinie Vivekananda studiował europejską filozofię i historię Europy w Instytucie Zgromadzenia Narodowego w Kalkucie. Fascynował go ewolucjonizm Spencera; wkrótce przyłączył się do masonerii i deistycznej Brahma Samadź. Niedługo potem zmarł jego ojciec, a sam Narendra zbankrutował, co spowodowało, że stracił wiarę w Boga. Nawrócił się po spotkaniu z Ramakriszną: został jego uczniem, zaczął doświadczać *samadhi*, wreszcie założył Zakon Ramakriszny z siedzibą w Belurze (stan Howrah). Po śmierci mistrza rozpoczął podróże po Indiach, spotykając się z mniejszościami religijnymi, etnicznymi i parajasami, wszędzie głosząc *Ewangelię* Ramakriszny. W krótkim czasie zyskał takie uznanie i grono wyznawców, które pozwoliło mu reprezentować Indie na pierwszym Parlamencie Religii Świata w Chicago w 1893. Swoją mowę rozpoczął słowami „Bracia i siostry z Ameryki!”, po których otrzymał dwuminutową owację na stojąco. Sława i charyzma Vivekanandy pozwoliły mu odbyć serię wykładów w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii. Po powrocie do Indii, 1 maja 1897 r. założył Misję Ramakriszny⁷. Oprócz klasztoru w Belurze powstały kolejne: w Mayavati w Himalajach (Adwajta Aśrama) oraz w Madrasie. Misja rozpoczęła wydawanie dwóch czasopism: anglojęzycznego „Prabuddha Bharata” (po polsku: „Obudzone Indie”) oraz „Udbhodan” w języku bengalskim. Do końca życia Vivekananda udzielał się politycznie: mediował pomiędzy Indiami i Pendżabem oraz zachęcił Jamsetji Tatę do założenia Instytutu Badań Naukowych Indii⁸.

Vivekananda propagował religię wolną od przesądów, dogmatyzmu, nietolerancji i obrzędowości. Troską nowej religii jest realizacja potencjalnej boskości tkwiącej w każdym człowieku, co ma się dokonać na drodze właściwej edukacji, rozwoju nauki i nowej moralności. Edukacja ma budować całą osobowość człowieka, nauka ma doprowadzić do zjednoczenia ludzkości, zaś nowa moralność ma być wolna od strachu przed karą. Religia nie jest wrogiem nauki: więcej, sama jest nauką o „świadomości czystej”, której doświadczenie jest równocześnie mistycznym zjednoczeniem z brahmanem. Religia przyszłości będzie religią wspólną całej ludzkości, Wschodowi i Zachodowi: będzie polegała na służbie Bogu poprzez służbę człowiekowi i ludzkości⁹. O ile rysem wyróżniającym myśl Ramakriszny był jej pluralizm, o tyle myśl Vivekanandy cechuje uniwersalizm. Vivekananda mówi nie tylko o jedności religii, ale także o harmonii religii i nauki, czym antycypuje np. poglądy Fritjofa Capry. Humanizm, stanowiący esencję myśli Hindusa, jest typowy dla współczesnych form medytacji transcendentalnej i recepcji zen na Zachodzie. Biorąc pod uwagę, iż Vivekananda zmarł w 1902 r., nie sposób mu

⁷ Biografia Vivekanandy za: Swami Wirajananda, *The Life of the swami Vivekananda by his eastern and western disciples*, Advaita Ashrama, Kalkuta 2006 (przedruk z 1910), ss. 262–342.

⁸ G. S. Banhatti, *Life and Philosophy of Swami Vivekananda*, Atlantic Publishers & Distributors, New Delhi 1989, ss. 34–36.

⁹ Główne punkty nauczania Vivekanandy wymieniam na podstawie oficjalnej strony Misji Ramakriszny: <http://www.belurmath.org/swamivivekananda.htm> [4.09.2013].

także odmówić wizjonerstwa: nauce poświęca się dziś stosunkowo znaczny odsetek ludzkości, a globalizacja to rzeczywistość, w której żyjemy.

Zakon Ramakriszny i Misja Ramakriszny składają się na Ruch Ramakriszny, reprezentowany przez 166 placówek na całym świecie, zwykle znanych jako Towarzystwa Wedanty. Poza Indiami najwięcej placówek znajduje się w USA, Japonii, Rosji i Kanadzie. W literaturze przedmiotu pojawia się zresztą pewna nieścisłość: czasem Misją Ramakriszny nazywa się cały Ruch, czasem jeden z jego organów. Ze względu na uzus w tytule artykułu przychyliłem się do pierwszej opcji, w dalszym ciągu będę optował za drugą. Symbolem Ruchu jest łabędź pływający po morskich falach na tle wschodzącego słońca i kwiatu lotosu; całość jest wpisana w węża połykającego własny ogon. Fale symbolizują pracę, lotos – miłość do Boga, słońce – wiedzę, zaś wąż – obudzenie się siły duchowej¹⁰. Motto Ruchu brzmi: „dla własnego zbawienia oraz dobra całej ludzkości”. Pierwszy cel realizuje Zakon, bazując na doświadczeniach Ramakriszny; drugi cel realizuje Misja, wcielając w życie zalecenia Vivekanandy. Celem ascezy mnichów jest dotarcie do boskiego pierwiastka duszy, tożsamego z brahmanem. Zakon ma 57 placówek na całym świecie. Siedzibą Zakonu jest klasztor w Belurze. O uniwersalistycznym i pluralistycznym znaczeniu ruchu mówi już sama architektura klasztoru: ma buddyjską fasadę, piętro w stylu sakralnej architektury hinduizmu, mużułmańskie okna i balkony, doryckie kolumny, wreszcie – został zbudowany na planie krzyża łacińskiego¹¹.

Ścisły Zarząd Zakonu tworzą prezydent, wiceprezydent i sekretarz generalny, opiniowani co 20 lat przez mnichów. Przywódca mnichów nosi tytuł Adhyaksha. Wybory władz mają charakter demokratyczny, zaś co trzy lata odbywają się zwyczajne i sprawozdawcze zgromadzenia mnichów¹². Nowicjusze przebywają tradycyjną drogę mniszą: trzy, liczące po cztery lata, okresy: przygotowania, celibatu (*brahmacharya*) i wyświęcenia (*sannyasa*). Życie religijne zakonników i świeckich członków ruchu obejmuje *satsang* (pol. „zgromadzenie [czczące] prawdę”): medytację, lekturę świętych pism, dyskusje i śpiew pieśni (głównie hymnów autorstwa Vivekanandy) oraz *arati*, tj. ceremonię zapalania świec przed wizerunkiem świętej osoby, zalecaną do przeprowadzenia dwa razy w ciągu dnia. Główne święta to, oprócz najważniejszych świąt hinduizmu, urodziny Ramakriszny, Vivekanandy i Sarady Dewi. Co ciekawe, członkowie Ruchu świętują także dzień narodzin Buddy i Boże Narodzenie¹³.

Misja Ramakriszny, w przeciwieństwie do Zakonu, jest organizacją humanitarną, nastawioną na działalność w świecie. Jest ściśle związana z Zakonem, posiada jednak niezależną osobowość prawną i administrację. Praca członków Misji

¹⁰ <http://vedanta.org/the-ramakrishna-order/> [4.09.2013].

¹¹ <http://www.belurmath.org/belurmath.htm> [4.09.2013].

¹² <http://www.belurmath.org/administration.htm> [4.09.2013].

¹³ <http://www.belurmath.org/festivals.htm> [4.09.2013].

obejmuje edukację, opiekę zdrowotną, społeczną i działalność kulturalną. Misja dysponuje własnymi szpitalami, sierocińcami i domami starców. Ma przedszkola, szkoły (w tym szkoły dla niepełnosprawnych), centra treningowe i uniwersytet. Misja angażuje się w pomoc po pożarach, suszach, trzęsieniach ziemi, powodziach, cyklonach. Przyczyniła się do zainstalowania oświetlenia na terenie wiosek pogranicza Bengalu Zachodniego i Bangladeszu¹⁴. Szczególną opieką otacza dziewczyny i kobiety, z uwagi na ich pozycję w Indiach oraz znaczenie żony Ramakriszny dla całego Ruchu. Ruch za podstawową wartość uznaje jedność i pokój ludzkości: już u swego zarania odrzucał system kastowy, obrzęd *sati* oraz domagał się równouprawnienia kobiet i mężczyzn.

W 1980 r. Ruch zwrócił się do sądu o uznanie go za niehinduistyczną mniejszość religijną. Wysoki Sąd w Kalkucie uznał słuszność roszczeń, jednak Najwyższy Sąd Indii wydał w 1995 r. wyrok przeciw Ruchowi i Misji¹⁵. Mimo to, zdaniem Cyrila Veliatha z Sophia University, Ruch Ramakriszny nie jest „jeszcze jedną sektą założoną przez guru”, a od pozostałych ruchów w łonie hinduizmu odróżnia go otwartość na dialog i tolerancja niehinduskich religii¹⁶.

Zgadzam się z Veliathem i uważam, że zaklasyfikowanie Misji (Ruchu) Ramakriszny jako Neo-Wedanty nie powie nam za dużo o jej (jego) charakterze i znaczeniu dla współczesnego świata. Argumenty za tym, że mamy tu do czynienia z nowym ruchem religijnym to:

- 1) niespotykany na gruncie hinduizmu pluralizm religijny, zarówno w wymiarze teoretycznym (metafizycznym), jak i praktycznym (mistycznym, liturgicznym);
- 2) głębszy niż w przypadku tradycyjnej wedanty uniwersalizm, prowadzący do ostatecznego odrzucenia partykularnego Objawienia i rytuałów;
- 3) humanizm, ukazujący harmonię religii i nauki, koncentrujący wyznawców na pracy społecznej dla dobra całej ludzkości;
- 4) autonomia administracyjna i ekonomiczna, wzmocniona dążeniami do uznania za niehinduistyczny ruch religijny.

¹⁴ http://www.belurmath.org/centre_major_activities.htm [4.09.2013].

¹⁵ Treść wyroku: <http://www.indiankanoon.org/doc/967081/> [4.09.2013].

¹⁶ C. Veliath, *Hinduism in Japan*, „Inter-Religio” 45/2004, s. 29.